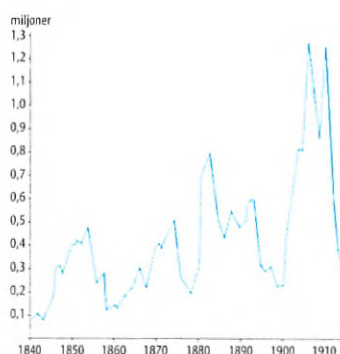

FOLKOMFLYTTNING OCH DEMOKRATISKA REFORMER

Mellan 1840 och 1920 utvandrade cirka 35 miljoner människor till USA från Europa. Fram till 1880-talet dominerade emigrationen från Tyskland, Irland och Storbritannien. Svälten på 1840-talet och jordbrukskrisen på 1880-talet var viktiga orsaker till emigrationen. Kring sekelskiftet kom de flesta immigranterna från Syd- och Östeuropa.

Invandrare lär sig engelska på Barret Company i Chicago 1919. De har sökt sig bort från det krigshärjade Europa för att finna en bättre framtid i USA.

Åren 1880–1914 innebar de mest omfattande befolkningsomflyttningarna någonsin i historien. I massomfattning bröt människor upp från det gamla bondesamhället. En del flyttade kanske bara till närmaste stad. Men många reste till andra landsändar, eller till och med andra kontinenter för att skapa sig en ny framtid.

FOLKÖKNING OCH EMIGRATION

Under 1800-talet ökade befolkningen i Europa från 187 till 401 miljoner. Det var en tillväxt som man aldrig tidigare sett maken till. Framför allt berodde den på minskad dödlighet. Efter Napoleonkrigen var det en förhållandevis fredlig period i kontinentens historia. Vaccinationer och bättre hygien bringade flera av de förödande epidemiska sjukdomarna under kontroll. När det var missväxt på en plats kunde människorna få hjälp att överleva genom att livsmedel fraktades dit från mera gynnade landsändar.

Men den växande befolkningen måste kunna försörja sig. Ofta fanns varken jord eller arbete på hemorten. Då fick människorna bryta upp och söka sin bärning någon annanstans. Genom järnvägs- och ångbåtstrafiken och genom läskunnighetens utbredning fick människorna mera kunskaper om omvärlden. Det spred sig en anda av uppbrott i samhället. Den mest dramatiska folkomflyttningen var utvandringen till andra kontinenter. Mellan 1850 och 1930 emigrerade över 40 miljoner européer, de flesta till USA.

I mitten av 1800-talet dominerade irländare och engelsmän bland emigranterna. Sedan kom tyskar och skandinaver, som kring sekelskiftet 1900 följdes av polacker, ryssar och italienare.

När man diskuterar orsakerna till emigrationen brukar man skilja på »push-« och »pull«-faktorer. Pushfaktorerna är de missförhållanden som ledde till att människor bröt upp. Det kunde vara perioder med dåliga skördar eller lågkonjunkturer med bristande försörjningsmöjligheter, men också religiös eller politisk förföljelse i hemlandet. Pullfaktorerna var de bättre villkor som

lockade till utflyttning – löften om egen jord, högre löner och större frihet i det stora landet i väster. Ofta förmedlades lockelserna genom brev från släktingar eller reklambroschyrer från de transportföretag som ombesörjde överfarten. Under segelfartygens tid tog denna tre månader. När ångbåtarna kom kunde restiden pressas ner till tre veckor från det man lämnade den stora emigrationshamnen i Liverpool tills målet dök upp vid horisonten: den stora statyn av Frihetsgudinnan vid infarten till New York.

Utvandringen till USA utgjorde emellertid bara en av 1800-talets stora folkomflyttningar. Även andra kontinenter, som Australien och Sydamerika, fick ta emot emigranter. Stora, tidigare glesbefolkade områden i Sibirien, på de centralasiatiska stäpperna och i norra Skandinavien drog till sig nybyggare. Men framför allt gick flyttningsströmmen från landsbygden in till städerna. Det var industrins utbyggnad som gjorde det möjligt för större delen av den växande befolkningen att försörja sig.

ARBETARNA ORGANISERAR SIG

Folkomflyttningarna medförde stora omställningsproblem för de människor som berördes. Det gällde inte bara emigranterna, som var tvungna att etablera sig i ett främmande land. De som flyttade till staden upptäckte snart att det levnadssätt de var vana vid från byn därhemma inte dög. I storstädernas anonyma folkvimmel var det nödvändigt att hitta nya former för umgänge, familjebildning, konfliktlösning och omsorg om barn, gamla och sjuka. Till tidens uppbrottsanda hörde därför också en stark känsla av osäkerhet och rotlöshet.

I de styrande kretsarna spred sig en oro att respekten för lag och ordning inte skulle kunna upprätthållas bland alla dessa fattiga, som trängdes i fabriker och arbetarkvarter. Kanske kunde deras rotlöshet utnyttjas av politiska agitatorer, som ville omstörta samhällsordningen. Den organiserade arbetarrörelsens snabba tillväxt under 1800-talets sista decennier spädde på denna oro.

Arbetarrörelsen växte fram i industrialiseringens spår. Arbetarnas tillvaro var osäker och utsatt. Levnadsvillkoren förbättrades eller försämrades alltefter tillgången på jobb och det fanns inget skyddsnät när man blev arbetslös, sjuk eller gammal. Men när alltfler arbetare samlades i industri-distrikten, samtidigt som deras levnads- och arbetsvillkor blev alltmer

Blomsterförsäljare på en gata i London i slutet av 1800-talet. Det gällde att hitta ett sätt att försörja sig när man sökte sig från landet in till den anonyma tillvaron i storstaden.

Ett medlemskort i den första Socialistiska internationalen som intygar att den tyske arbetaren Jung har betalat sin årsavgift för 1869. Bland undertecknarna finns Karl Marx, som var den främste av ledarna i Internationalen.

En grupp arbetare i England radar upp sig framför kameran under lunchrasten. Lägg märke till skärmössorna, kännetecknet för arbetare i många länder!

likartade, slog idéer om sammanhållning och gemensam kamp för förbättringar rot.

När var och en enskilt skulle komma överens med arbetsgivaren om lön, arbetstid och anställningsvillkor blev resultatet ofta att arbetarna tvingades bjuda under varandra för att få jobb. Därför försökte de gå samman i fackföreningar och förhandla om ett gemensamt avtal, som stadgade lika villkor för alla. Arbetarnas medel att framtvinga sådana avtal var att hota med strejk. Fackföreningarna möttes överallt av hårt motstånd. Arbetsgivarna vägrade förhandla och sluta avtal

med dem och staten förbjöd strejker i lag. De hantverkskunniga arbetarna hade lättast att organisera sig. De kunde utnyttja den stora efterfrågan på yrkesfolk för att framtvinga bättre villkor. Svårare att hålla samman var det för utbildade arbetare som måste konkurrera om jobben.

Arbetarna organiserade också socialistiska partier med målet att förändra styrelsesättet i samhället. Dessa partier samverkade över nationsgränserna. Första internationalen bildades 1864. Andra internationalen (från 1889) ställde två krav i förgrunden för alla de socialistiska partierna: åtta timmars arbetsdag och allmän rösträtt. Överallt i de nya industriområdena och arbetarkvarteren bedrev arbetarrörelsen sitt organisations- och bildningsarbete. Vid sekelskiftet hade den blivit en politisk kraft som ingen europeisk regering kunde bortse ifrån. Det var i denna atmosfär av social oro, rotlöshet och växande socialistisk agitation som tidens stora politiska strid utspelade sig – rösträttsstriden.

EN UTVIDGAD RÖSTRÄTT FÖR MÄN...

I så gott som alla länder var rösträtten under 1800-talet begränsad till några få procent av den vuxna befolkningen. Dessutom hade parlamenten ofta bara en del av makten, för ofta var det kungen som tillsatte regeringen och beslutade om utrikes- och försvarspolitik.

De konservativa partierna motsatte sig införandet av allmän rösträtt. De menade att rösträtten fordrade en ansvarskänsla som bara kunde finnas hos dem som hade egendom att förvalta. Därtill krävdes det kunskap och överblick som bara gedigen utbildning kunde ge. Därför borde inte fattiga och utbildade få rösta.

Också många liberaler resonerade på detta sätt, men mot slutet av 1800-talet tyckte allt fler liberaler att detta var inkonsekvent med tanke på idén om alla människors lika värde. Därför förespråkade de allmän och

lika rösträtt, precis som den allt starkare arbetarrörelsen. Under perioden 1870–1920 utvidgades också rösträtten steg för steg i de flesta europeiska länder så att den till slut omfattade nästan alla vuxna män.

Ingenstans skedde demokratiseringen av det politiska livet utan att väcka motstånd. I de styrande kretsarna fanns många som menade att de breda folklagen var alltför lätta att manipulera för politiska förförare, och att samhället skulle riskera att splittras och försvagas om olika meningsriktningar tilläts organisera sig och föra en öppen debatt. Medan både socialister och liberaler ansåg att samhället bara tagit de första stegen mot verkligt folkstyre fanns det många i det konservativa lägret som menade att demokratiseringen gått för långt.

Allteftersom fler fick rösta blev det allt viktigare för politikerna att vinna de breda folklagens stöd. Politiska partier bildades både på riks- och lokalnivå, och dessa startade tidningar och arrangerade offentliga debatt- och agitationsmöten. De flesta partier anslöt sig till tidens ideologiska huvudströmningar – konservatism, liberalism och socialism. Men det fanns också partier som grundade sig på religiös eller nationell samhörighet eller hade sin förankring hos särskilda intressegrupper, till exempel bönderna.

... OCH KVINNOR?

När rösträttsfrågan växte sig stark i Europa under 1800-talet gällde den främst männens rösträtt. Samma politiker som formulerade skarpa krav på att alla män skulle ha lika rättigheter kunde tycka att det var helt naturligt att den kvinnliga befolkningen ställdes utanför. Många, också bland kvinnorna, ansåg att det var skadligt för samhället om kvinnorna blandade sig i politiken – deras uppgift var ju att sköta hem och barn.

Så småningom växte sig emellertid kraven på lika rättigheter också för kvinnorna allt starkare. I Storbritannien bedrev de så kallade suffragetterna en uppmärksam kampanj för kvinnlig rösträtt. De kedjade fast sig på offentliga platser, gjorde våldsamt motstånd mot polisen och hungerstrejkade i fängelserna. Med tiden insåg åtminstone socialister och liberaler att principen om alla människors lika värde och rättigheter också måste gälla kvinnorna. Ändå fick kvinnorna nästan överallt vänta längre än männen på sin rösträtt. Bara i Finland (1906) och i Norge (1913) fick kvinnor rösta på samma villkor som män före första världskrigets utbrott 1914.

I nästan alla länder fick kvinnorna kämpa längre än männen för allmän rösträtt. På bilden syns engelska suffragetter under en kampanj omkring 1905. Suffragetterna utgjorde den mest militanta delen av rösträttsrörelsen. De kedjade fast sig på offentliga platser för att dra uppmärksamhet till sina krav, gjorde våldsamt motstånd mot polisen och hungerstrejkade i fängelserna. På Derbydagen 1913 kastade sig en av suffragetterna framför kungens häst som protest mot de politiska orättvisorna. Kvinnan trampades ihjäl och begravningen blev en massiv demonstration för kvinnorörelsens krav.

*Två barn ger te och bröd till en jämn-
årig tiggare på trappan. Ett exempel
på den välgörenhet som förmöget
folk utövade gentemot de fattiga. För
att döva sitt samvete, ansåg socialis-
terna, som istället krävde demokra-
tiska och ekonomiska reformer för
att fattigdomen skulle kunna utrotas.*

DE FÖRSTA STEGEN MOT VÄLFÄRDSSTATEN

När samhället blev mera demokratiskt växte också kraven på att staten skulle ta ett större ansvar för människornas väl och ve. Industrisamhället saknade det sociala skyddsnät som släkten, byn och husbonden erbjudit när man blev sjuk, gammal eller av andra skäl inte kunde försörja sig i bondesamhället. Bostadsbristen var stor i städerna och de hygieniska förhållanden undermåliga. Kritiken växte mot att den fria marknadsekonomin, som var så kraftfull och dynamisk när det gällde att producera varor, hade så stora brister när det gällde att sörja för människornas sociala välfärd.

Från början kom sådan kritik både från de konservativa och från socialisterna. Det var de konservativa i Storbritannien som genomförde de första statliga ingripandena i ekonomin utifrån sociala och humanitära utgångspunkter. Redan före 1800-talets mitt stiftade de lagar om arbetarskydd, begränsning av arbetstidens längd och förbud mot barnarbete. I slutet av 1800-talet var det återigen en konservativ regering som gick i spetsen för statlig socialpolitik, då Bismarck införde statliga sjuk-, olycksfalls- och ålderdomsförsäkringar i Tyskland. Samtidigt stiftade han lagar mot socialistiska möten och tidningar. Reformerna ingick alltså i en politisk strategi som syftade till att rycka undan grunden för socialisternas frammarsch. »Våra demokratiska vänner kommer att skrika förgäves när folket ser att furstar intresserar sig för dess välfärd«, förklarade Bismarck.

Så småningom blev man också i liberala kretsar alltmer övertygad om att aktiva statliga insatser måste till för att medborgarna skulle få en godtagbar trygghet i det moderna industrisamhället. Det var de socialliberala idéerna som nu slog igenom. Krav på sociala reformer kom också att spela ökad roll i arbetarpartiernas politik i takt med att demokratin stärkte deras möjligheter att påverka samhällsutvecklingen. Nu blev det framför allt liberala regeringar som genomdrev välfärdsreformerna, pådrivna av arbetarrörelsen.

FRÅGOR PÅ TEXTEN

1. Hur kan man förklara folkökningen under 1800-talet?
Hur hängde folkökningen samman med samhällets modernisering?
2. Vilka var orsakerna till den stora emigrationen till Amerika? Till vilka andra platser flyttade många människor?
3. Vad menas med »pull-« och »pushfaktorer«? Ge några exempel.
4. Vilka var arbetarrörelsens viktigaste målsättningar?
Med vilka olika metoder arbetade man för att vinna inflytande?
5. Hur ställde sig företrädarna för de olika politiska ideologierna till kraven på allmän rösträtt?
6. Hur ställde sig företrädarna för de olika politiska ideolo-

gierna till behovet av välfärdsreformer? Vad ville de uppnå med reformerna?

DISKUTERA OCH ANALYSERA

7. Diskutera argumenten för och emot allmän rösträtt i förra sekelskiftets debatt. Hur såg man inom olika partier på rösträttsfrågan och hur resonerade man? Hur såg man på kvinnornas rösträtt? Fundera också över vilka av argumenten som är aktuella i de delar av världen som idag inte är demokratier.

TA REDA PÅ

8. Gör en sammanställning över när rösträtt för män respektive kvinnor infördes i olika länder. Diskutera skillnaderna! Tänk på att rösträtt inte i sig innebär full demokrati, fortfarande kunde kung eller församlingar som det brittiska överhuset med dess lordar ha kvar makt.